

Marta CARAION

TRANSNISTRIA

Istoria unei familii între Est și Vest
1941-1981

Traducere din limba franceză
de Nicolae Constantinescu

POLIROM
2025

Cuprins

Povestea, în câteva rânduri.	9
Un itinerar de depliat.	11
Viața este altundeva.	17
Paris, de la o refulare la alta.	27
București, miraj și prăbușire.	50
Alegerea de a se înșela.	65
Inventarea Transnistriei.	88
Odessa ca moștenire.	95
Odessa 1941.	119
În marș.	137
A se salva.	149
A salva.	157
Posibilități de a muri sau de a trăi.	167
Identitatea în viața de zi cu zi.	196
„Povestea s-a terminat fiți fericiți ca toată lumea”	220
„Se-nalță vântul!... Viața-și cere partea!”	233
„Adevărul convenabil”	244
„Un caracter anticomunist, dușman al actualei ordini sociopolitice a Republicii Populare Române”	265
Traectoria obiectelor	279
Povești despre rătăcire și speranță	296
Inventar după succesiune	314
<i>Note</i>	319
<i>Bibliografie</i>	333
<i>Mulțumiri</i>	355

În această regiune devastată de violențele politice, dispariția evreilor se contabilizează la pierderile și profiturile situației. Întâi și întâi, românii le împart pământ țăranilor, ceea ce este considerat un gest extraordinar de reparație. Foametea din 1932-1933, rod al politicii agricole de colectivizare, transformată intenționat în armă de exterminare în masă, făcuse câteva milioane de morți, estimările situându-se între trei și cinci milioane, iar diferența dintre ele spune multe despre valoarea vieților. În timp ce în vastele zone rurale din sud, din jurul Odesei, în regiunea de care ne ocupăm, peste 700 de turnuri construite pe ogoare le permit paznicilor să supravegheze recolta și să împiedice furturile, canibalismul devine o modalitate de supraviețuire. Oamenii se mănâncă între ei, în familie, după devorarea tuturor celorlalte creaturi comestibile. Când izbucnește războiul, aceste evenimente nu sunt chiar atât de vechi și resentimentele sunt devastatoare; traumatismul colectiv al mării foamete este dublat, în 1937-1938, de „operațiunile de represiune împotriva foștilor culaci, a criminalilor și a altor elemente antisovietice” (Ordinul 00447 din iulie 1937¹⁰⁶), care stabilesc regiunilor din URSS cote de condamnări și de lichidări și duc, în Ucraina, la executarea a peste 70.000 de persoane, aruncate în gropi comune. Soarta evreilor, trei ani mai târziu, i se va părea un fel de déjà-vu unei populații deprinse cu spectacolul morții violente. Din această perspectivă, ocupația românească este răul cel mai mic, de privit cu un oarecare optimism.

Românii permit așadar agricultura domestică, restabilesc cultul ortodox și consolează femeile pentru absența bărbaților plecați la război. Desigur, familiile care au apropiați pe front sunt chinuite de o spaimă pe care veștile n-o domolesc în niciun fel: în 1941-1942, acei oameni luptă probabil pe frontul din Crimeea, confruntare ce se va încheia cu înfrângerea de la Sevastopol din iulie 1942, soldată pentru sovietici

cu sute de mii de morți și de prizonieri. Înainte de sfârșitul anului, 2.000.000 de prizonieri vor pieri de foame în lagărele naziste; sunt motive întemeiate pentru îngrijorări. Dar populația preferă să se supună mai degrabă românilor decât germanilor înverșunați în înrobirea civililor și nutrind planuri de epurare rasială mai ambițioase. La Berezovka, oamenii aspiră doar să ducă o viață convenabilă, se obișnuiesc cu forțele de ocupație, trag foloase și se bucură și de plăceri.

Această fațadă aparent pașnică are două reversuri: convoaiele de deportați cât vezi cu ochii și mișcarea de rezistență a partizanilor antifasciști care se infiltrează în vesela societate a celor favorabili ocupantului și nu-i lasă să aibă conștiința împăcată. Și, în mijlocul acestui ansamblu, Valentina și Sprința se confundă cu peisajul ca să se piardă în tăcere în decorul care devine un loc de observare privilegiat. Executarea partizanilor la Berezovka ajunge astfel la ele văzută din interior, unghi de percepție improbabil, inversare a perspectivelor și a câmpului emoțional.

La un moment dat, la Berezovka au început niște arestări masive printre localnici. Printre cei arestați era și o tânără fată, Tatiana, care nu apărea aproape niciodată prin locurile de „promenadă”, unde ar fi putut întâlni ofițeri români. Lucra ca secretară la primărie – primăria era sub administrația românească, dar o mare parte dintre funcționari erau ruși, întrucât aveau de-a face cu localnici. Fata aceasta a manifestat întotdeauna o ostilitate față de români. A mai fost arestat fiul cizmarului – era singurul din localitate și un cârpaci fără pereche... –, care era un tânăr uriaș, obez, considerat prostănac și de care își bătea joc toată lumea. Și au mai fost arestați încă mulți alți tineri și tinere, pe care nu i-am cunoscut decât din auzite – mulți băieți care la începutul războiului fuseseră prea tineri ca să plece pe front. Se zvonise că toți erau partizani. Nimănui nu-i venea să creadă că fiul cizmarului ar fi fost capabil de așa ceva. Cât o privește pe Tatiana, la ea lucrul acesta părea

mai plauzibil, din cauza comportamentului ei față de ocupanți. Într-o seară, când eram toate adunate în camera doamnei Nadzari – cameră căreia i se spunea în mod pompos „salon” –, ofițerul s-a întors acasă vădit foarte indispus și s-a îndreptat direct spre camera lui. Doamna Nadzari a încercat să-l rețină, să mai rămână cu noi. El a răspuns că se simte obosit și vrea să se culce. Doamna Nadzari continua să insiste. Atunci el, exasperat de atâta insistență, aproape că a strigat: „Știți de unde vin acum? Am avut misiunea să duc la execuție pe partizanii voștri și să comand împușcarea lor: cutare, cutare și, în fruntea lor, Tatiana... Până în ultima clipă au cântat Internaționala...”. Și a intrat la el în cameră trântind ușa. Prin urmare el, care era ofițer de carieră și, ca atare, avusese misiunea să comande un pluton de execuție... Și lucrul acesta cred că l-a marcat pe viață: din ziua aceea nu mai era același om. Imaginea acelor oameni, dintre care cei mai mulți erau tineri – imaginea aceea l-a depășit. Nu cred că, dacă cei pe care ar fi trebuit să îi execute ar fi fost evrei, reacția lui ar fi fost alta. Și, cum am spus, era un antisemit feroce, care pe noi ne înspăimânta...

Căile nebuloase ale empatiei. Indignarea și teama de a trăi sub același acoperiș cu un șef militar fascist și cu o gazdă colaborționistă nu-și găsesc liniștirea decât presupunând că asasinul are sentimente omenești și admitând argumentația care va deveni clișeul tuturor executorilor ce își zic simpli executanți, bieți supuși în fața ordinelor. Acel ofițer care se întoarce după corvoada de a executa oameni este într-o dispoziție proastă, trânteste ușile. Mamei mele, care a scăpat de la masacru, îi place atunci să-și imagineze că a fost „depășit” și chiar „marcat pe viață” de acea experiență, copleșit de compasiune pentru victimele sale. Este necesar, pentru ea, să gândească așa despre acest om care ar ucide-o în clipa în care ar afla că e evreică, ba chiar, ca să se consoleze cât de cât, este liniștitor să creadă că, în momentul în care ar ucide-o, dacă ar trebui s-o ucidă, obligat s-o facă, el ar simți aceeași

tristețe de neșters. Își construiește un mod de apărare; acest sistem moral improvizat pentru a-l integra psihic pe călău în cadrul unei coabitări insuportabile în realitatea concretă a vieții de zi cu zi face parte din strategiile de protecție morală, afirmare în ciuda tuturor dificultăților a existenței unui pact de omenie. Este unul dintre „nenumăratele moduri de «a se descurca»”, de a accepta, idee pe care Michel de Certeau o dezvoltă în lucrarea sa *L'invention du quotidien*, referindu-se la un cu totul alt context, ca să desemneze, în practica vieții cotidiene, inventarea unor „*tactici nonconformiste*” în opoziție cu „*strategiile normative*”¹⁰⁸, împotriva dominației puterilor globale; un mod de a coexista în viața de zi de zi, în banalitatea gesturilor obișnuite, interacțiunilor în spațiul îngust al casei, cuvintelor schimbate, tracasărilor promiscuității, în înșiruirea nesfârșită a micilor fapte comune pe care viața ni le presară în cale. Ea preferă să creadă că asasinul pe care îl întâlnește în bucătărie și la latrină are sufletul trist când ucide.

Această reprezentare pe care o creează și o redă în istorisirea ei târzie ca și cum ar trebui să reproducă barierele psihice ridicate în urmă cu 50 de ani, această construcție se lovește de reprezentările dornice de clasificări simple. Situația Sprinței și a Valentinei la Berezovka este nesigură. Flerul temutului jandarm Măciucă, care le identifică drept evreice și profită de asta ca să se joace cu nervii lor, nu se datorează unei minți deosebit de ascuțite, ci e doar rezultatul unei atenții inchizitoriale îndreptate spre ținta sa, al unei deducții logice elementare, accesibilă unei inteligențe medii. Valentina o spune limpede: *Știam bine că oricând, la orice oră din zi sau din noapte, puteam fi descoperite într-un fel oarecare și împușcate. Știam că prezența noastră la Berezovka era mai mult decât suspectă și că oamenii pur și simplu închideau ochii și ne lăsau în plata Domnului.* „Antisemitul înverșunat”, ofițer al armatei române, însărcinat cu hăituirea partizanilor comuniști, care locuiește în camera de alături, decide „să închidă ochii”; și, odată

cu el, toate persoanele cu care cele două intră în contact. Închid ochii din interes (acesta este probabil cazul familiei care le găzduiește), din omenie, din conduită morală și, cel mai adesea, din indiferență, aceeași indiferență care îi face pe oameni insensibili la trecerea coloanelor de deportați.

Sprința și Valentina petrec astfel trei ani, zi după zi, în ficțiunea normalității. Pentru adolescentă, această viață, care e doar fața vizibilă a existenței lor, se confundă treptat cu întreaga viață, pur și simplu cu realitatea care are putere de adevăr. Treptat, Valentina se mulează pe forma și pe obiceiurile acestei vieți de împrumut. Nu, nu uită nimic, dar devine o evreică supraviețuitoare și clandestină care a fugit din România (cu amintirile de la Paris și de la București și cu un tată minunat ce se visa negustor, asasinat în fundul unei gropi) și totodată o rusoaică creștină care a scăpat din bombardamentele de la Odessa, personaj al unui scenariu. Ea își rânduiește în interior fantomele trecutului său real și creațiile trecutului său inventat și trăiește, la nivelul prezentului, viața săracă a războiului obișnuit pe care o duc civilii în spatele frontului; căci, la Berezovka, chiar dacă au loc masacre și sunt arși evreii coborâți din trenuri, nu se dau lupte. Valentina duce viața populației indolente care se acomodează cu ocupația, care întoarce leneș capul la trecerea convoaielor de condamnați, viața dușmanilor și a celor vinovați că n-au intervenit, viața celor care se pitesc în toate conflictele armate.

În 1942, românii redeschid școlile din Transnistria, având, potrivit ordonanțelor administrative, un obiectiv strategic de propagandă exprimat printr-o pedagogie voluntaristă, care se lovește de realitățile de pe teren. Valentina merge din nou la școală și trece astfel de la dezîndoctrinare la reîndoctrinare politică; orice reminiscență a trecutului comunist trebuie să dispară din discursuri și din manuale: *La aproape un an de la instalarea noastră la Berezovka, am reluat școala. Profesorii erau complet derutați – ce anume să predea? Singurele materii*

care puteau rămâne neschimbate erau matematica, fizica și științele naturii. La rusă nu se mai puteau preda decât gramatica și numai foarte puțini scriitori ruși. Geografia era practic desființată, iar la istorie nu se predau – indiferent în ce clasă – decât istoria antică și cea a Evului Mediu. Sunt suspendate disciplinele care presupun transmiterea unei viziuni asupra lumii, zugrăvirea unei reprezentări a realității, adică orice configurare interpretativă a spațiului și a timpului. Valentina începe să vorbească ucraineana ca să comunice cu colegii și observă deruta ideologică la care duce schimbarea regimului. După ce trăise un an de sovietizare accelerată la școala din Chișinău în 1940, acum este supusă mișcării inverse de desovietizare și de fascizare a cunoștințelor școlare, mecanisme opuse de transfigurare a ficțiunii naționale. Și într-un sens, și în celălalt, rămân prea puține lucruri de învățat care să fie lipsite de ideologie. Această dublă experiență formează un material fertil pentru observația sociopolitică și analiza doctrinelor pedagogice în vreme de război; în schimb, la nivelul pragmatic al învățaturii școlare, aportul de cunoștințe efective este minim. Pentru mama mea, care o va repeta iar și iar cu tristețe, școlaritatea s-a oprit la 13 ani, când a fost dată afară din liceul ei de la București.

Frecventarea școlii din Berezovka este totuși o etapă importantă, moment de ancorare în existența normală a unui copil din Transnistria și totodată de apariție a sociabilității. Observațiile referitoare la această restructurare a unei țesături sociale permit înțelegerea facturii realității, pașii treptați ai relațiilor care se creează, conduse de mișcările contradictorii ale apetenței relaționale și ale neîncrederii. În mod paradoxal, în acea lume în care trebuie să-și ducă existența ascunzându-se, Sprința și Valentina nu sunt singurele obligate să învețe regulile jocului. Autohtonii ucraineni sunt supuși unei schimbări radicale a sistemului politic pe care trebuie să-l asimileze. Ocupanții, militari și funcționari trimiși la Berezovka, se confruntă și ei